

Torbjörn Tännsjö

Visst kan vi observera det goda!

Lars Bergström betvivlar min tes (framförd i kapitel tre av min bok *Moral Realism*) att vi kan observera intrinsikalt värde och han för fram argument mot den. Bergströms invändningar har inte fått mig att ändra uppfattning.

Utgångspunkten för mitt resonemang är ett argument mot moralisk realism framfört av Gilbert Harman i första kapitlet av boken *Introduction to Ethics*. Enkelt uttryckt består Harmans argument i ett kriterium på när det är rationellt att anta att något har objektiv existens och ett påstående om att moraliska "fakta" inte uppfyller kriteriet. Kriteriet går ut på att vi ska anta att något har objektiv existens om och endast om vi (på ett essentiellt sätt) hänvisar till det, direkt eller indirekt, i våra bästa förklaringar av någon observation. Flera författare har hävdad att detta kriterium är orimligt strängt. Moralisk realism är en rimlig hållning *trots* att moraliska fakta inte uppfyller kriteriet. Det är t ex Thomas Nagels uppfattning. Själv har jag emellertid valt en "tuffare" strategi. Jag har försökt visa att (vissa) moraliska fakta uppfyller Harmans kriterium. Och de uppfyller kriteriet på ett mycket direkt sätt, har jag hävdad. Det är just vissa moraliska observationer (av intrinsikalt värde) som bäst förklaras av moraliska fakta. Kl 5 i morse observerade jag t ex att den upplevelse av intensivt lidande jag är utsatt för när min dotter Marja väckte mig genom att hoppa på min mage var intrinsikalt dålig. Den observationen förklaras bäst, tror jag, av att denna upplevelse *var* intrinsikalt dålig. Kanske var det också det faktum att upplevelsen var en upplevelse av lidande, som orsakade att den var dålig? Det är en moralisk hypotes jag vill tillmäta ett visst mått av rimlighet. Det är till den jag vänder mig då jag i ett sökande efter moralisk förklaring vill göra en "inference to the best explanation" av vad jag erfarit.

Detta tycker Bergström är en uppseendeväckande tes och han ifrågasätter dess rimlighet. Till detta gör jag kommentaren att den nog var uppseendeväckande, då jag först framförde den (i boken

Betrakta det goda, 1979), men att den inte är så uppseendeväckande idag. Liknande åsikter har sedan dess framförts t ex av Robert Nozick i *Philosophical Explanations* och utförligt försvarats av Nicholas Sturgeon. Jag tror också att min tes är rimlig.

1. Ontologi

Bergström noterar att han och jag är oense i vissa ontologiska frågor. Han bygger mycket av sitt resonemang på dessa skillnader och hävdar att min moraliska realism, står och faller med min (orimliga) ontologi.

Bergström tror inte att upplevelser är konkreta föremål utan egenskaper hos kroppar. Han tror att det är en omistlig del av mitt "program" att uppfatta upplevelser som konkreta föremål. Det är ett missförstånd. Jag omfattar visserligen sedan filosofiska barnben en ontologi där *händelser* är en grundläggande kategori (jag tror jag fick det från Bertrand Russell), men jag förutsätter den inte i mitt resonemang. Allt jag vill ha sagt om moralisk realism kan jag uttrycka också i Bergströms ontologi (där *kroppar* tycks ha fundamental status). Om olusten jag känner när Marja väcker mig klockan 5 är en egenskap hos *mig* så gäller, skulle jag säga, detsamma om det intrinsikala värdet. Det är sant om mig både att jag lider och att jag uppvisar eller är bärare av negativt intrinsikalt värde (det "är illa ställt" med mig, kunde vi kanske säga). Både lidandet och dåligheten är i så fall egenskaper hos mig. Såväl lidandet som dåligheten observerar jag, introspektivt. Och en hypotes jag har är att det är därför att jag lider som det är illa ställt med mig. Eftersom både lidandet och dåligheten ger upphov till olika psykiska reaktioner hos mig, så kanske man också kan tala om att de i någon mening är observerbara för andra (tränade iakttagare). Låt mig emellertid för korthets skull hålla mig till det mest fundamentala, introspektiva fallet. Låt mig också i förbigående notera att jag är nöjd med Bergströms referat när det gäller min syn på vad en observation är för något – med kommentaren att jag naturligtvis, som han förmodar, godtar att det predikat man tillskriver individuella föremål i observationsutsagor kan vara flerställt.

2. Värdeobservation

Vad min tes går ut på är alltså, uttryckt i Bergströms ontologiska vokabulär, att dåligheten hos mig (det negativa intrinsikala värde som realiserar hos mig just nu, då en fullkomligt omutlig Marja

väcker mig kl 5 på morgonen genom att hoppa på min mage) är något jag introspektivt observerar. Det är själva dåligheten som orsakar min observation av dess dålighet. Den bästa förklaringen till att jag gör min observation är att det verkligen *är* illa ställt med mig. Varför skulle den ståndpunkten vara så orimlig?

Bergström går med på att det faktum att Marja hoppar på min mage orsakar (på det sätt som är relevant i sammanhanget) min observation att hon gör det. Han går också (med tvekan?) med på att obehaget jag känner orsakar mitt introspektiva omdöme om att jag känner obehag. Men han vill inte gå med på min tes att det dåliga i min upplevelse orsakar mitt omdöme om att den är dålig. Varför inte?

Tesen syns mig plausibel, den stämmer överens med olika ting vi brukar hålla för sanna om moralisk argumentation och den rimmar väl med mina vardagliga erfarenheter. Och det finns, menar jag, inga riktigt starka argument *mot* den. Detta ifrågasätter Bergström.

Harman har hävdad att det finns ett starkt argument mot tanken om moralisk observation. Bergström gör det till sitt. Då jag observerar att Marja hoppar på min mage har vi åtminstone ett hum om hur hennes hoppande orsakar min uppfattning att hon hoppar. Då jag observerar att något har intrinsikalt värde har vi ingen aning om hur detta skulle kunna orsaka något som helst omdöme hos mig. I det förra fallet är vi vissa kausala mekanismer på spåren, i det senare fallet är vår okunnighet total.

Mot detta har jag invänt att vi i *båda* fallen är okunnigare än vi vanligtvis är benägna att tro. När det gäller kausala mekanismer (så som vi känner dem i våra mest avancerade – fysikaliska – teorier) görs inga hänvisningar till hoppande treåringar. Och, viktigare, även om vi grovt kunde göra reda för något sådant som att en treåring hoppar på min mage i den mest avancerade fysikens termer, och säga något om hur hennes hoppande reflekterar ljustrålar, som träffar mitt öga och aktiverar min synnerv o s v, (för att inte tala om hur hennes fötter aktiverar mina känsloorgan i magtrakten), så står vi oss ändå slätt då vi ska förklara "andra ändan" av den kausala kedjan. Hur producerar dessa fysikaliska händelse ett visst *omdöme* hos mig? Dessutom: vid den mest grundläggande formen av moralisk observation, som jag tänker mig saken, är det vi observerar inte något yttre, fysikaliskt föremål, utan ett inre tillstånd (eller, i Bergströms ontologi, att vi *är* i ett visst mentalt tillstånd). Därmed ligger också de första länkarna i den kausala kedjan, ånyo, i dunkel.

Bergström medger att vi vet föga om den sista länken i den kausala kedjan då vi observerar fysikaliska föremål och föga om båda ändarna av den då vi gör introspektiva omdömen, men han menar att vi ändå vet mer i båda dessa fall än då vi faller värdeomdömen. Varför? Hans argument är att mentala tillstånd är "förknippade" med hjärnprocesser (om min hjärna utplånas så kan jag inte tänka). Något liknande skulle inte gälla för intrinsikalt värde. Här tror jag han misstar sig.

Utplånar man min hjärna kan jag inte tänka mer men samtidigt, det känner jag mig förvissad om, så kommer jag då inte heller att ha några dåliga upplevelser – intet ont kommer då att vederfaras mig (och det vore ju en tröst i eländet). Jag tror vi har ungefär samma (vaga) hum om hur intrinsikalt värde hänger samman med hjärnprocesser som vi har om hur lidande gör det.

Bergström medger att det är något av ett mysterium på vetenskapens nuvarande ståndpunkt *hur* fysiska tillstånd kan producera mentala tillstånd; vi tror ändå att sådana orsakssamband föreligger. Det är emellertid ett annat (och värre?) mysterium, hur värdetillstånd skulle kunna producera mentala tillstånd. Varför? Jo, skriver Bergström, eftersom värdeförhållanden (enligt mig) varken är fysikaliska eller mentala.

Detta är ett missförstånd. Jag har ingen bestämd uppfattning på den punkten. Kanske är mentala tillstånd fysikaliska? Kanske är värdetillstånd mentala? Förvisso vore detta i så fall exempel på en form av naturalism. Denna naturalism har jag emellertid varken tagit ställning för eller emot! Då jag diskuterat den (i kapitel 2 av *Moral Realism*) har jag nöjt mig med att konstatera att sådana teorier om identitet mellan egenskaper *förutsätter* moralisk observation. Skulle en sådan form av naturalism vara korrekt så är det inget mysterium alls *att* fysikaliska tillstånd producerar mentala tillstånd som producerar värdetillstånd – alla dessa tillstånd är i så fall fysikaliska. *Hur* går det till är vi emellertid, på vetenskapens nuvarande ståndpunkt, okunniga om. Jag är i själva verket, liksom f ö Sturgeon, benägen att acceptera en sådan naturalism.

3. Introspektion

Den mest grundläggande formen av moralisk observation är alltså, om jag har rätt, av introspektiv karaktär. Kan verkligen introspektion godtas som en form av observation?

Åsikterna om introspektion har historiskt sett gått isär. Några har hävdat att introspektiva uppfattningar är fullkomligt säkra. Berg-

ström tycks luta åt en annan extrem, att introspektion är en ren konstruktion, eller åtminstone en sorts teoribildning, som underdetermineras av eventuella data. Han ifrågasätter också att vi når introspektiv kunskap via våra fem sinnen.

Kanske har jag uttryckt mig oklart på den sista punkten. Jag har argumenterat mot tanken att introspektion förutsätter att vi vid sidan av våra fem sinnen har något extra, "inre öga", med vars hjälp vi gör introspektiva omdömen. Med det har jag inte velat hävda att vi inte har något sådant "inre öga", även om jag starkt betvivlar existensen av det. Jag har inte heller velat hävda att vi kan göra introspektiva omdömen uteslutande med stöd av något visst av våra fem sinnen. Hela idén om *fem* sinnen är mycket primitiv. Information "processas" på olika mycket komplicerade sätt i vårt nervsystem. Jag tror att det är samma typ av processer som föreligger då vi gör introspektiva omdömen som då vi gör perceptuella omdömen, även om i olika fall olika delar av nervsystemet är aktiva. Det var allt jag ville ha sagt om introspektion och våra sinnen.

I all perception finns säkerligen ett teoretiskt moment. Jag tror inte heller att introspektiva omdömen är ofelbara eller sådana att vi aldrig kan ha anledning att ompröva dem. Vi kan komma att vilja revidera ett introspektivt omdöme i ljuset av ytterligare information. Men jag tror att de är ungefär lika stabila mot revision som vissa andra (observations-)omdömen. Omdömet att jag kände obehag (då Marja hoppade på min mage) i morse var ungefär lika "centralt" och "immunt" mot revision, som omdömet att någon hoppade på mig, och, för den delen, som omdömet att det jag då kände var intrinsikalt dåligt. *Alla* dessa omdömen var för övrigt säkrare, mer immuna mot revision, än att det var just *Marja* som hoppade på mig.

4. Mitt projekt

Jag har en gång lärt mig genom att läsa Lenin att ett enda steg av verklig rörelse är viktigare än hundra program och vidare att man ska akta sig för "projektmakeri". Det är därför med visst bekymmer jag konstaterar att jag enligt Bergström håller mig både med ett filosofiskt program (i vilket ingår tron på existensen av händelser) och med ett projekt. Men kanske har han rätt i det. Programmet har jag redan kommenterat. I ett avslutande avsnitt kritiserar Bergström mitt projekt. Det är inte storstatligt nog, enligt Bergström. Även om jag skulle ha rätt i att vi kan observera intrinsikalt värde, så räcker det inte långt då det gäller att lösa "allvarliga moraliska

problem". Åtminstone tre problem återstår. (1) Hur ska vi kunna göra interpersonella värdejämförelser? (2) Hur kan vi veta att inte annat än det vi kan observera som värdefullt har värde? (3) Hur kommer vi från en teori om vad som är värdefullt till *hur vi bör handla*?

När det gäller den tredje frågan klagar Bergström på att jag i stort sett är av samma åsikt som de logiska positivisterna. Hans karaktäristik är riktig, men jag vantrivs inte med sällskapet. Jag tror verkligen inte att det finns några viktiga *moraliska* problem kvar att lösa, om vi i en situation vet vilket bland olika alternativ öppna för oss, som realiserar mest intrinsikalt värde. (Däremot finns det givetvis ett praktiskt problem kvar – något måste göras!). Själv är jag som Bergström noterar benägen att låta ordet "bör", tillämpat på konkreta handlingar, betyda detsamma som "har bättre konsekvens än varje alternativ". När jag hävdar att också andra *bör* använda ordet "bör" på samma sätt och alltså implicerar att universum som helhet blir intrinsikalt bättre om det följer mitt råd, så är det inte gripet ur luften men väl menat som ett skämt. Min pessimism i fråga om vi kan veta huruvida vi med våra handlingar gör världen som helhet bättre eller sämre överträffar Bergströms – men den diskuterar jag i andra sammanhang.

När det gäller den andra frågan, om annat än upplevelser kan ha värde, så håller jag den öppen. Jag har emellertid svårt att tro att vi, om så är fallet, någonsin kommer att kunna ha *kunskap* om dessa värden.

När det gäller den första frågan, om interpersonella värdejämförelser, så medger jag att jag inte har löst (eller ens försökt lösa) den. Men Bergström har ju själv i *Filosofisk tidskrift* (nr 3 1982) ett förslag till lösning – det ligger väl i linje med hur jag ser saken! □